

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

תוכנית סחל"ב אשנ"ב לנבחנים במועד תשפ"ה

שימו לב: אשנ"ב זה תקף לנבחנים בשאלון 022271 במועד קיץ תשפ"ה בלבד.

חלק ה- 40% שאלון 022271

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתוכנית הלימודים. האשנ"ב מפרט את תכנית הלימודים המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך תכנית הלימודים, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת? כיצד ליישם בהוראת כל פרק את השילוב בין הקניית ידע היסטורי לבין פיתוח חשיבה היסטורית? אילו ממיומנויות החשיבה העיקריות בסחל"ב ליישם בכל פרק? כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים?

גם במהלך שנה"ל תשפ"ד נקיים השתלמות ייעודית למורים המלמדים בסחל"ב (בכפוף לתקציב ההשתלמויות שנקבל). בהשתלמות זו נמשיך לעסוק בפיתוח מקצועי במטרה לשדרג את דרכי ההוראה וההערכה בתוכנית בהתאם למטרותיה. כמו כן, נמשיך במה שהתחלנו בסוף שנה"ל תשפ"ג, לחשוב ולעצב כיווני התפתחות לסחל"ב לשנים הקרובות.

נזכיר כי ההשתתפות בהשתלמות זו הינה חובה לכל מורה חדש בתוכנית, וכן לרכז המקצוע ועוד נציג אחד לפחות מכל בית ספר. נדגיש כי כמו כל המורים להיסטוריה גם **מורה בסחל"ב מחויב להשתתף בהשתלמות מוכרת אחת לפחות בארבע שנים.**

. רבים מן המורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

לאור השונות הגדולה בין בתי הספר נמנענו, בכוונה תחילה, מהמלצות להקצאת שעות הוראה לכל תת נושא. חזקה על כל מורה שיתכנן את הוראתו בהתאם למספר השעות העומדות לרשותו, פריסת ההוראה הנהוגה בבית ספרו, צרכי התלמידים וכמובן – העדפותיו האישיות (הרצון להעמיק בנושא זה או אחר). מומלץ להיעזר במדריך/כת היסטוריה בבניית תכנית העבודה הדו-שנתית.

שימו לב

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

אין ללמד את התוכנית בפחות מארבעה סמסטרים ובפחות 6 ש"ש בסך הכל, ומומלץ מאד להקצות 7 ש"ש. תלמידי הכיתות המיוחדות זכאים, כמובן, ליותר שעות הוראה, על פי הנחיות המשרד.

בהצלחה לכולנו,

גלעד מניב
רכז תוכנית סחל"ב

ד"ר אורנה כץ אתר
מפמ"ר היסטוריה

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

א. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

- הטלת ספק ביכולתה של האמנציפציה לפתור את בעיית הקיום היהודי בתפוצות בשל גילויי האנטישמיות במערב ובמרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה.
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה ארוכת השנים לציון סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

קריאה נוספת - ספר אלקטרוני בכותר

שלמה, אבינרי, "הציונות כמהפכה" בתוך **הרעיון הציוני לגוויני, פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית**, עם עובד, 1980, עמ' 13-24.
מאוספי הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

- תחנות בחייו של הרצל והתגבשות תפיסתו הציונית.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל 'מדינת היהודים'.
- הקונגרס הציוני הראשון, מטרתו וחיבתו.
- תוכנית באזל: מטרה ואמצעים. מהי חשיבותה של התוכנית?

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה. כיצד קידמו את מטרות התנועה?
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני וניסיונותיו להשגת הכרה בין לאומית מהמעצמות בתנועה הציונית (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה).
- פולמוס אוגנדה: תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע? תוצאות הפולמוס והשפעתו על התנועה הציונית.

קריאה נוספת

עמוס אילון, הרצל, עם עובד, 1997.

להעשרה בכיתה:

הטלוויזיה החינוכית: תריץ אחורה – הרצל והקונגרס הציוני ה-1, 14 דקות ו-45 שניות: [ראו כאן](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

[ישעיהו פרידמן, "מדיניות של הרצל והישגיו"](#)

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם

הראשונה

- היקף העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: ארצות המוצא, סיבות לעלייה, קשיי העולים.
- הקמת צורות התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן). חשיבותן לקידום הפעילות הציונית. שימו לב - אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות.
- הקמת מסגרות ביטחוניות. ('השומר' כארגון המשלב את רעיון 'כיבוש העבודה' ברעיון 'כיבוש השמירה' ומגלם את דימוי היהודי החדש). חשיבותן לקידום הפעילות הציונית.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

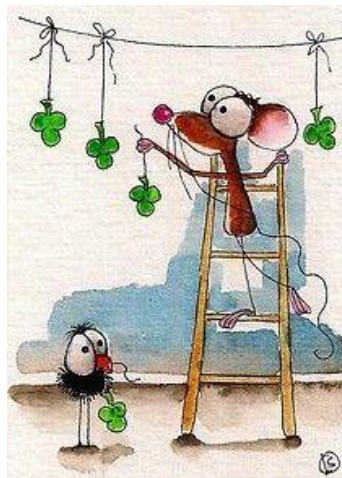
- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפוטרופסות' – העזרה של הברון רוטשילד למושבות והביקורת עליה. פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי ותרומתו ליישוב היהודי בא"י).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך לאומי - עברי. ('מלחמת השפות', עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).

ב. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

2. **הצהרת בלפור:** תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

לקריאה נוספת:

דני גוטווין, "הגורמים לפרסום הצהרת בלפור: חיים וייצמן, התנועה הציונית והאימפריאליזם הבריטי", ישראל 24 (2016): למאמר
מאוצרות הספרייה הלאומית: ראו כאן
ארכיון המדינה: היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה: ראו כאן

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

[להאזנה](#)

צל ומי באר

0:00 / 1:12

מילים: יורם טהרלב
לחן: לוי שער

במדרון מעל הוואדי
עץ השקדיה פורח
באוויר ניחוח הדסים
זה הזמן לפני הקיץ
שעריו הלב פותח
ותמיד ברוכים הנכנסים.

בימים אשר כאלה
מחכים עד בוא הליל
מחכים לצעדים קרבים
לא סוגרים את הבריח
לא עוצמים את העיניים
בימים כאלה מקשיבים.

מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
מי שסוכתו נופלת
חרש ייכנס בדלת
חרש ייכנס ועד עולם יוכל להישאר.
מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
מי שסוכתו נופלת
חרש ייכנס בדלת
ותמיד יוכל להישאר.

זה הבית שבנינו
זה האורן שנטענו
זה השביל וזוהי הבאר
מי שבא לפה – אחינו
מי שבא יסב איתנו
והשער שוב לא ייסגר.

מי שרעב...

הע

הפ

העולים לחופשי ובליווי משחרריהם הלכו ברגל לכיוון הכרמל כדי להגיע בלידה מעתלית ליגור. רק בודדים הצליחו לעמוד במאמץ האדיר הזה והגיעו ליגור בשעות הצהריים שלמחרת. במדרון היורד מההר הקיפו אותם שוטרים בריטים, אך חברי הקיבוץ התערבבו בין העולים והעלימו אותם בתוך חדרי המגורים. גם בחדר המגורים הקטנטן של הורי התארחו במשך חודש עולה חדשה, עד שהרוחות נרגעו והיא הועברה למקום אחר בארץ. מי שסוכתו נופלת/ חרש ייכנס בדלת/ ותמיד יוכל להישאר.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

פרק 3: המאבק על הקמת המדינה

מבוא:

1945-1920

על נושא זה לא יהיו שאלות בבחינת הבגרות

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ותוצג בו תשתית הבית הלאומי שנבנתה בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

- א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוח הארץ
- ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית
- ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות
- ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון
- ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב התבטא בפעולות שבוצעו בעת ובעונה אחת בתחומים שונים. להקלת הלימוד רצוי להתמקד בכל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי: מטרות והישגים

- הקמת תנועת המרי העברי – סיבות, דרכי פעולה, דוגמה לאחד מהמבצעים, הסיבות לפירוקה.
- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ובין עמדת ה'פורשים', היחסים בין המחותרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאפייני כל גישה והשוני ביניהן. הדגמה באמצעות אחד מהמבצעים הצבאיים.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

- מטרות העפלה הבלתי לגלית.

- המאבק המתמשך

להבאת מעפילים חרף המדיניות המגבילה של הבריטים והקשיים שהערימו.

המאמצים שהיו כרוכים בהבאת כל אונייה ואונייה (רכישת האוניות, ארגון הצוות, ארגון העולים המוכנים לעלות, המסע, מבצע הורדת המעפילים לחוף והסתרתם בקיבוצים).

- ליווי המעפילים שנתפסו

אונית המעפילים 'מדינת היהודים'

על ידי הבריטים למחנות המעצר או בחזרה לאירופה (אקסודוס).

<http://www.edu-negev.gov.il/tapuz/osnat2tp/medina/haapala1.htm>

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

התיישבות – מטרות והישגים

- רכישת קרקעות.
- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת ביריה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה בסיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של היישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (1919-1947)**, כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

שי חורב, **ספינות בטרם שחר: לקסיקון ההעפלה 1934-1948**, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

[ההתיישבות היהודית בא"י בתקופת המנדט, ארכיון המדינה](#)

העברת שאלת א"י לאו"ם

שימו לב למסמך המצורף בקישור זה:

[הגורמים להעברת שאלת א"י לאו"ם](#)

- שיקולי ממשלת בריטניה בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים).
- הדיון בעצרת הכללית – נאום שר החוץ גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- הוועדה שהקים האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י, פעולותיה והמלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית כדי לגייס תומכים בה, תוכן ההחלטה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב היישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "יחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בתוך: יהודה ואלך, **היינו כחולמים**, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

מלחמת העצמאות

יסוד מארגן: מלחמת העצמאות כמלחמת הקיום של היישוב היהודי ושל מדינת ישראל

מוקדי לימוד:

- **התקופה:** מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם) עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).
- **מאפיינים של המלחמה:** ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים; מטרות העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד.
- **השלכות וסוגיות שטרם נפתרו.**
- **הכרת תמונת מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן:** לימוד מהלך המלחמה ייעשה בדרך של מבט-על ויבוסס על ציר זמן (שיהיה נגיש בגרסה מקוונת), אשר יבהיר כי בכל אחד משני השלבים העיקריים של המלחמה, הצד היהודי נמצא בתחילה במצב של התגוננות וסכנה קיומית, אך הצליח לעבור ליוזמה ומתקפה.
- **חלוקת המלחמה ל-4 תקופות על פי ציר הזמן:**
  1. מסוף נובמבר 1947 עד מרץ 1948 (עד לביצוע תכנית ד')
  2. ממרץ 1948 עד אמצע מאי 1948 (הקמת המדינה)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

3. מאמצע מאי 1948 עד אמצע יוני 1948 (ההפוגה הראשונה)
4. מאמצע יוני 1948 עד סוף המלחמה.
בכל אחת מ-4 תקופות אלה יש להדגיש את המאפיינים הכלליים של התקופה, ולהציג אירוע אחד מדגים על פי בחירת המורה. יש להדגים כל תקופה באמצעות אירוע אחד, ולהציג באמצעותו את מאפייניה.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

קישור למסמך המעודכן המציג את המאפיינים של כל אחת מן התקופות, הכולל התייחסות לדרוזים ולצ'רקסים במלחמה ומבחר אירועים להדגמת מאפייני המלחמה :

[מסמך ההנחיה](#)

לקריאה נוספת:

- גלבר יואב, קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948, דביר, 2004, עמ' 107-130.
קדיש אלון וקדר בי"ז (ע), מעטים מול רבים?, מאגנס, 2006
בני מוריס, 1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה, עם עובד וספריית ספיר, 2010.
ארכיון המדינה: מלחמת העצמאות. [ראו כאן](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, פירוק המחותרות ומטה הפלמ"ח והקמת

צה"ל

מוקדי לימוד:

הוויכוח על הכרזת המדינה

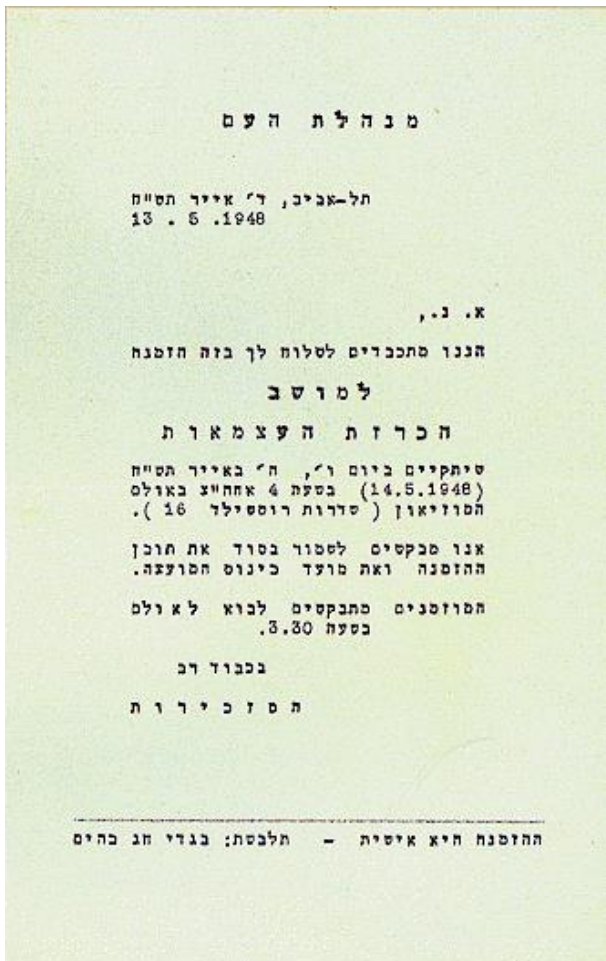
- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
- הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.
- הקמת צה"ל, פירוק המחותרות ופירוק מטה הפלמ"ח: הקמת צה"ל – יעדים ונוסח השבועה.
- המניעים של בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלח"י ופיזור מטה הפלמ"ח (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי אמון במחותרות ובמטה הפלמ"ח).
- הקשיים בביצוע (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניין צה"ל כצבא יחיד). פרשת אלטלנה כמקרה בוחן.

לדיון:

כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, החזון והחשבון: בו-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה, ספרית הפועלים, 1993, עמ' 183-194.

פרק 4 – סוגיות בתולדות מדינת ישראל

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

מוקדי הלימוד:

- מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, ולהצביע על הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן.

מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים הדמוגרפיים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בפרק זמן של כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-200,000¹ וכיום עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג לתלמידים כמה דוגמאות לקהילות יהודיות שהתחסלו כמעט לחלוטין (אלג'יריה, מרוקו, עיראק, סוריה, מצרים תימן). נתונים אלה יהוו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה:

א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. אך, בדרך כלל, לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים ההמוניים במזרח אירופה.

¹ ח. סעדון, **עצמאות וגורל**, תשע"א, עמ' 4, [ראו כאן](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון זכויות ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו מפירותיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך הם התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהגבירה את העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בכמה מארצות האסלאם, שבאה לידי ביטוי בתנועות נוער, עיתונים וחינוך. במלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה היא הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. למעלה מ-80% מהיהודים בארצות האסלאם היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם היגרו למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד).

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הדה קולוניזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל) ולפחות בגורם נוסף לבחירת המורה/ תלמיד

א. השפעת תהליך הדה קולוניזציה:

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אימצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת - התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו, כאמור, כתומכי המשטר הקולוניאלי. בשל כך התגברו השנאה ופעולות האיבה כלפיהם. אך חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה-קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומשום שחשבו שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. התגברות הלאומיות:

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בא"י על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים:

- **המעגל הראשון** – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) - ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע מהיהודים והאלימות נגדם גבתה מחיר כבד של הרוגים ופצועים.
- **המעגל השני** – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.
- **הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית** – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יוצא מכך – השפיעה גם על יהודים במדינות אלה. פעילות הליגה הערבית הייתה אחד הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-20, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – העלייה לא"י והמאבק על הקמת המדינה. לכך יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח, ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. 'חיסול גלויות':

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם ?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או בצפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפורטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

לקריאה נוספת:

גת משה, "העלייה ההמונית מעיראק: גירוש, הצלה או פתרון בעיה פנימית, **יהדות בבל 2**, (אביב תשנ"ה) עמ' 95 – 109
סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.
עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגנז", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.

סדרת **קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20**, הוצאת יד יצחק בן צבי ומשרד החינוך
לבנה זמיר – **והגדת לבנד** – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים. 31.57 דקות: [והגדת לבינד](#)

הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב:

גרסה מלאה (48.54 דקות): [קישור לסרט המלא](#)

גרסה קצרה (20 דקות): [קישור לסרט המקוצר](#)

סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר':

- מוזיאון יהדות בבל
- מרכז מורשת יהודי לוב
- ראו פירוט באתר המפמ"ר:

[אתר המפמ"ר, למידה מחוץ לכיתה](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

או

מלחמת יום הכיפורים

מלחמת ששת הימים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים והנסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים.
- הרחבת המלחמה בחזיתות עם ירדן וסוריה.
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום חברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

לדיון: תרומתו של אלי כהן לניצחון הצבאי הישראלי במלחמה.

אלי כהן, יליד מצרים, התגייס לאמ"ן ולאחר מכן למוסד. הוא "לבש" דמות של סוחר ערבי גולה מסוריה, ונשלח לארגנטינה כדי לבנות קשרים עם הקהילה הסורית הגולה שם.

ב-1962 עבר לדמשק והצליח להתברג לצמרת הממשל הסורי. המידע שהגיע אליו באמצעות קשריו הועבר לישראל באמצעים שהיו מקובלים אז – מכשיר קשר ונסיעות "עסקיות" חצי שנתיות שבהן נפגש עם מפעיליו.

המידע שאלי כהן סיפק היה יקר ערך – דיווחיו על התוכניות של סוריה לפגוע במוביל הארצי, סייעו לישראל לסכל את הטיית מקורות הירדן. הוא נהג להצטלם בחברת אישים בכירים מההנהגה הסורית ליד הביצורים והבונקרים ברמת הגולן וצילומים אלה הועברו לאחר מכן לישראל. יתרה מכך – הוא יעץ לסורים לטעת עצי אקליפטוס ליד מקומות אסטרטגיים, סימון מובהק למטרות עבור חיל האוויר שלנו. כהן ידע על אירועים שונים ויחסי הכוח הפוליטיים בסוריה, כולל חולשות בצבא הסורי שכן הבכירים סיפקו לו מידע שעשוי היה לקדם אותם בסולם הדרגות. כהן גם העביר לישראל מידע לפיו מטוסי המיג החדשים שסוריה קיבלה מבריה"מ אינם שמישים שכן הטייסים

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

הסורים אינם יודעים עדיין כיצד להפעיל אותם. המשמעות הייתה יכולת של החיל האוויר הישראלי לפעול בחופשיות במהלך מלחמת ששת הימים.²

אלי כהן נתפס על ידי הסורים ב-1965. הוא עונה ונתלה בחוצות דמשק. גופתו לא הוחזרה לישראל ומקום קבורתה לא ידוע. הוא לא זכה לראות את פרי עבודתו בניצחון הישראלי על סוריה ב-1967.

לקריאה נוספת:

אשר ססר, "ירדן ומלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 102-112.

מוחמד מוצלח, "רישומה של מלחמת 1967 על הפלסטינים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 113-121.

מיכאל אורון, "מלחמת ששת הימים על רקע המלחמה הקרה", בתוך: יוסי גולדשטיין (ע), **מנהיגות בעתות מלחמה**, משרד הביטחון, 2008, 178-185.

מיכאל אורון, "מי רצה במלחמת ששת הימים", **תכלת** 7 (אביב 1989). רגם אתר מט"ח: [למאמר](#)
ארכיון המדינה, מלחמת ששת הימים. [ראו כאן](#)

להעשרה:

אורי בר יוסף, **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**, זמורה ביתן, 2001, עמ' 231-360, 225.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, **זמנים** 84 (סתיו 2003).

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות שבהן פרצה (אירועי סוף השבוע שבו פרצה המלחמה).

---

² יובל רביד, עבודת מחקר שהוגשה לפרופ' אייל זיסר: [למאמר](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, ביטחוני ופוליטי.
- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, זמורה ביתן, 2001, עמ' 231-225, 360-359.

גיליון מיוחד : 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, זמנים 84 (סתיו 2003).

מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", אתר מט"ח: [למאמר](#)
ארכיון המדינה, מלחמת יום הכיפורים, [ראו כאן](#)

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב: [לסרטון](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

פסיפס

אני לא כור התוף; אני פסיפס
פסיפס של *פריד אל-אטרש ואסתר עפרים
*ראול ז'ורנו *התרנגולים והלהקות הצבאיות
זהר ארגוב ואריק אינשטין
מצחיקים אותי, *אסמאעיל יאסין *הגשש *וקטורזה
סבתא שלי שרה מואלים של עבד אל-והאב
דקלמה את מגלת רות מבלי לדעת קרא וכתב.
אני מנשקת קמעות ומזוזות
בוכה על קברי צדיקים ובכתל של הצנחנים
מתרגשת בקבר רחל אמנו ורחל המשוררת
על שלחני מגשים קיגל געפילטע-פיש קוסקוס וחרומה
בעורקי נכדי זורם דם אירופאי ומזרחי.

אני לא כור התוף; אני פסיפס
פסיפס של נרות שבת, נרות של אבל שמחה ותקומה
פתיל שפכה ובער, בת הארץ הזאת, מתהלכת בה
כשמכת טלאים של תרבויות שונות
לא שד, לא עדתית, לא פשיסטית, לא עדר, לא עורת
לא מתמרדת, לא מצטדקת,
מבקשת צדק היסטורי ומוסקרי.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

אָנִי לֹא כּוֹר הַתּוֹךְ אָנִי פְּסִיפֶס
פְּסִיפֶס שֶׁל עֵיר וְקִבּוּץ, מוֹשֵׁב וְהַתְּנַחְלוֹת
כְּתָרָן עָלָיו מִתְנוּצָץ הַדָּגֵל
כְּמוֹ הַטְּלִית כְּמוֹ הַצִּיצִית
כְּמוֹ אוֹקֵינוֹס שֶׁל אֲמוּנָה וְאַהֲבָה
כְּמוֹ פְּסִיפֶס שֶׁל עַם
פְּסִיפֶס שְׁלָם.

*פְּרִיד אֶל-אֶטְרֶשׁ. הִיָּה זִמֵּר, מִלְחִין, נִגֵּן עוֹד וּשְׁחַקֵּן מִצְרֵי-סוּרֵי פּוֹפּוֹלָרִי.
*הַתְּרַנְגוּלִים - הֵייתָה לְהַקֵּת זִמֵּר יִשְׂרָאֵלִית מִצְלִיחָה שֶׁפְּעֵלָה בִּשְׁנוֹת
הַשִּׁישִׁים שֶׁל הַמָּאָה ה-20. *הַגֶּשֶׁשׁ - שְׁלִישִׁית הַגֶּשֶׁשׁ הַחִיּוֹר *קִטּוֹרְזָה -
הַשְּׁחַקֵּן וְהַקּוֹמִיקָאִי, יִשְׂרָאֵל קִטּוֹרְזָה.
אֶסְמָאֵעִיל יֵאֶסִין - קוֹמִיקָאִי, זִמֵּר וּשְׁחַקֵּן מִצְרֵי
עֶבֶד אֶל-וְהָאֵב - זִמֵּר וּמִלְחִין מִצְרֵי
רָאוּל ד'וֹרְנוֹ, זִמֵּר יְהוּדִי יֵלִיד תּוֹנִיסִיָּה

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

מתוך: אסתר דגן קניאל, **והארץ תדשא**, שירים, הוצאת חדרים

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא של העולים.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, שורדי וניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים (של הקולטים ושל הנקלטים), השיקולים שהשפיעו על תהליך הקליטה, **כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות)** כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה. דרכי ההתמודדות של העולים ושל מדינת ישראל. תרומת העולים למדינת ישראל.
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

לקריאה נוספת:

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים),
העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח,
יד יצחק בן צבי, 1997. מבחר
מאמרים.

מרדכי נאור (עורך), **עולים
ומעברות, 1948-1952**, יד יצחק בן
צבי, 1986. מבחר מאמרים.

איתי נגרי, **המחאה המזרחית
בוואדי סאליב: האירועים
והשפעתם עד לפנתרים
השחורים**, רסלינג, 2018.

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

להעשרה:

ארכיון המדינה, ההתיישבות הגדולה [ראו כאן](#)
הכל אנשים, **זוד בן הרוש**, הטלוויזיה החינוכית, 32.03 דקות: [לסרטון](#)
חדשות מהעבר – **הפנתרים השחורים**, הטלוויזיה החינוכית, 16:28 דקות: [ראו כאן](#). וכן
מאוצרות ארכיון המדינה: [ראו כאן](#)
ארכיון המדינה, ממחנות העולים למעברות: [ראו כאן](#)

המעבר מתפיסת 'כור היתוך' לחברה רב תרבותיות

מוקדי הלימוד:

- הכרת המושג 'כור היתוך' – הנחות היסוד והקונטקסט ההיסטורי. (מופיע גם בנושא העליות הגדולות).
- הכרת המושג 'רב תרבותיות' (הנחות היסוד).
- הגורמים למעבר מתפיסת 'כור היתוך' לתפיסת ה'רב תרבותיות' (הקונטקסט ההיסטורי – מתי? מדוע?)
- ביטויי הרב תרבותיות בישראל בתחומים שונים בחברה ובתרבות הישראלית (מוסיקה; קולנוע; תקשורת; מתן לגיטימציה והכרה לחגים עדתיים; אופן קליטת העלייה בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20).
- אין צורך ללמד את כל ביטויי הרב-תרבותיות בחברה הישראלית. יש להציג שינויים במעבר מתפיסת 'כור היתוך' לרב-תרבותיות באופן קליטת העלייה בתקופה המוגדרת, ובעוד שני תחומים, ולהתמקד בהסבר כיצד באה לביטוי הרב-תרבותיות בכל אחד מתחומים אלה לדיון:

היתרונות והקשיים בחיים בחברה רב תרבותית.

לפירוט – ראו מסמך מנחה באתר המפמ"ר:

<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/0DBEED07-D231-42C0-B203-BC6B1E117575/167624/kur.pdf>

לקריאה נוספת:

אשרת צפורה (ע), ישראל חברה רב תרבותית, אח, 1998 עמ' 65-146
יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ, עם עובד, 2008 עמ' 443 – 449.

יער אפרים ושביט זאב (ע), מגמות בחברה הישראלית, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003 עמ' 830-823,
883-852.

עדי מאנע, "ייצוגים חברתיים של קליטת עליה בשנותיה הראשונות של המדינה", בתוך: אמדע אור, סמדר

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

בן-אשר (ע'), המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל, אוניברסיטת בן-גוריון, 2007.

[מקור האיורים](#)

בהצלחה לכולנו!

